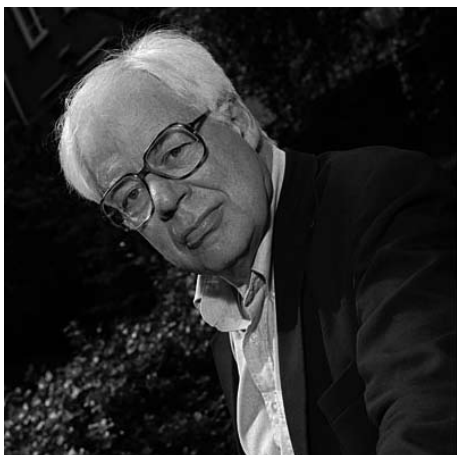

Demokracia a filozofia je text prednášky, ktorú Richard Rorty predniesol v apríli 2004 v Centre kultúrnych štúdií v Teheráne a v auguste 2006 upravil pre *Kritiku&Kontext*. Prednáška odznela na sympóziu západných intelektuálov, ktoré v Teheráne organizoval iránsky filozof Ramin Jahanbegloo. Okrem Rortyho tu prednášali Jürgen Habermas, Noam Chomsky, Ágnes Heller, Timothy Garton Ash, Michael Ignatieff, Adam Michnik, Paul Ricoeur, a mnohí iní. Ramina Jahanbegloo 30. marca 2006 zatkla iránska polícia. Po päťmesačnej väzbe a tvrdých výsluchoch ho v auguste 2006 prepustili z väzenia, keď sa priznal, že v spolupráci so západnými diplomatmi pripravoval „zamatovú revolúciu“, ktorá mala zvrhnúť iránsky režim a nahradiť ho demokraciou západného typu.

Demokracia a filozofia

Richard Rorty

upravené pre K&K, júl 2006

Filozofia je rebrík, po ktorom sa vyšplhalo západné politické myslenie, a potom ho odkoplo. Od 17. storočia zohrávala filozofia dôležitú úlohu v tom, že dláždila cestu zriadeniu demokratických inštitúcií na Západe. Robila to sekularizáciou politického myslenia – tým, že nahrádzala otázky o tom, ako vykonávať Božiu vôľu, otázkami o tom, ako by ľudské bytosti mohli žiť šťastnejšie. Filozofi navrhli, aby ľudia skrátka odsunuli bokom náboženské zjavenie, aspoň pre politické účely, a konal tak, akoby ľudské bytosti boli samostatné – mohli slobodne vytvárať vlastné zákony a inštitúcie, aby slúžili potrebám, ktoré pociťovali, mohli slobodne začať odznovu.

V 18. storočí, v dobe európskeho osvietenstva, odrážali rozdiely medzi politickými inštitúciami a názorovými politickými hnutiami rozdielne filozofické stanoviská. Tí, ktorí sympatizovali so starým režimom, sa menej pravdepodobne stali materialistickými ateistami než ľudia, ktorí chceli revolučnú spoločenskú zmenu. V súčasnosti, keď sa osvietenské hodnoty považujú v podstate za samozrejmé na celom Západe, to už neplatí. Teraz ukazuje cestu politika a filozofia sa k nej v úzadí pripája. Človek si najprv urobí jasno v politickom stanovisku a potom – ak má na niečo také chuť – hľadá filozofickú podporu. Také niečo je však dobrovoľné a pomerne nezvyčajné. Väčšina západných intelektuálov vie o filozofii málo a ešte menej sa o ňu starajú. Podľa nich názor, že politické návrhy reflektujú filozofické presvedčenia, pripomínajú názor, že chvost vrtí psom.

Vo svojich úvahách sa budem zamýšľať nad touto témou irelevantnosti filozofie pre demokraciu. Väčšina z toho, čo po-

viem, sa bude týkať situácie v mojej krajine, ale domnievam sa, že takmer všetko sa vzťahuje aj na európske demokracie. V týchto krajinách, rovnako ako v USA, slovo „demokracia“ postupne nadobudlo dva odlišné významy. Vo svojom užšom, minimalistickom význame odkazuje na systém vlády, v ktorej majú moc v rukách slobodne zvolení úradníci. Demokraciu v tomto zmysle budem nazývať „konštitucionalizmus“. V širšom zmysle sa vzťahuje na spoločenský ideál týkajúci sa rovnosti príležitostí. V tomto druhom zmysle je demokracia spoločnosť, v ktorej majú všetky deti v živote rovnaké šance a nikto netrpí tým, že sa narodí chudobný alebo je potomkom otrokov, či ženou alebo homosexuálom. Demokraciu v tomto zmysle budem nazývať „egalitarianizmus“.

Predstavte si, že by ste sa počas amerických prezidentských volieb v roku 2004 pýtali voličov, ktorí si z celého srdca želali znovuzvolenie prezidenta Busha, či veria v demokraciu. Táto otázka by ich uviedla do úžasu a odpovedali by, že, samozrejme, veria. Mali by tým však na mysli iba to, že veria v konštitučnú vládu. Na základe tohto presvedčenia boli pripravení akceptovať výsledok volieb, nech by bol akýkoľvek. Keby vyhral Kerry, boli by nahnevaní a znechutení. Ani vo sne by im však nenapadlo, aby mu zabránili prevziať úrad tým, že by vyšli do ulíc. Boli by úplne zhrození návrhom, aby generáli v Pentagone zorganizovali vojenský prevrat s cieľom udržať Busha v Bielom dome.

Voliči, ktorí v roku 2004 považovali Busha za najhoršieho amerického prezidenta moderných čias a ktorí živili zúfalú nádej v Kerryho úspech, boli takisto konštitucionalistami. Keď Kerry prehral, boli v podstate zhnusení. Nemali však v úmys-

le roznieť revolúciu. Ľavicoví demokrati sú rovnako odhodlaní zachovávať americkú ústavu ako pravicoví republikáni.

Keby ste však namiesto otázky, či veria v demokraciu, položili týmto dvom skupinám otázku, čo si predstavujú pod výrazom „demokracia“, mohli by ste dostať rozdielne odpovede. Bushovi voliči by sa zvyčajne uspokojili s vymedzením demokracie ako vlády slobodne zvolených úradníkov. Mnohí Kerryho voliči – a predovšetkým intelektuáli – by však povedali, že Amerika – navzdory stáročiam slobodných volieb a postupnému rozširovaniu volebného práva tak, aby sa vzťahovalo na všetkých dospelých občanov – ešte nie je plnohodnotnou demokraciou. Mali by tým na mysli to, že hoci očividne ide o demokraciu v konštitučnom zmysle, ešte to nie je demokracia v egalitárskom zmysle. Nebola totiž ešte dosiahnutá rovnosť šancí. Priepasť medzi bohatými a chudobnými sa skôr rozširuje, než zužuje. Moc sa stále viac koncentruje v rukách niekoľkých ľudí.

Títo ľavicoví demokrati vám pripomenú, aký pravdepodobný osud stihne nedostatočne vzdelaných Američanov, aj čiernych, aj bielych, ktorí vyrastajú v rodine, kde matka aj otec za prácu na plný úväzok zarobia spolu ročne iba okolo 40 000 dolárov. To vyzerá ako veľa peňazí, ale deti rodičov, ktorí sú na takejto príjmovej úrovni, majú v Amerike odopreté mnohé výhody, pravdepodobne nebudú študovať na univerzite a nie je pravdepodobné, že si nájdu dobrú prácu. Tieto nerovnosti sú poburujúce pre Američanov, ktorí sa považujú za politickú ľavicu. Dokazujú, že aj keď má

Amerika demokraticky zvolenú vládu, stále nemá demokratickú spoločnosť.

Od čias, keď Walt Whitman v polovici 19. storočia napísal esej Demokratické vyhlídky (*Democratic Vistas*), značný okruh vzdelaných predstaviteľov verejnej mienky v Spojených štátoch používal termín „demokracia“ v zmysle „spoločenský egalitarianizmus“, a nie iba v zmysle „zastupiteľská vláda“. Takéto používanie termínu „demokracia“ sa rozšírilo v dobe Progresívnej éry a ešte väčším v období Nového údelu.* Takéto používanie umožňovalo, aby sa hnutie za občianske práva, ktoré viedol Martin Luther King, feministické hnutie a hnutie za práva gayov a lesbičiek vykreslovali ako postupné pokusy „uskutočňovať prísľub americkej demokracie“.

Zatiaľ som sa nezmienil o vzťahu náboženstva k americkej demokracii. Aby sme pochopili pretrvávajúcu súvislosť medzi konštitucionalistickým a egalitárskym chápaním demokracie, treba si uvedomiť, že Američania, ktorí patria k politickej ľavici, sú menej oddaní náboženstvu a menej nábožensky aktívni než ľudia, ktorí patria k politickej pravici. Veriaci ľavičiar, sa nepokúšajú príliš spájať svoje náboženské presvedčenie s politickými preferenciami. Náboženstvo chápu ako súkromnú vec, zastávajú jeffersonovskú tradíciu náboženskej tolerancie a rozhodne dávajú najavo to, že uprednostňujú striktnú odluku cirkvi od štátu.

Politické a náboženské presvedčenia sa však často vzájomne prepletajú na politickej pravici. Bushovi skalní voliči budú nielen oveľa pravdepodobnejšie chodiť

* Obdobie amerických dejín nazývané *Progressive Era* trvalo od deväťdesiatych rokov 19. storočia približne do roku 1917. Obdobie rozvojových programov, ktoré sa prijali v rokoch 1933–1937, sa nazýva *New Deal*. (Pozn. prekl.)

do kostola než Kerryho skalní voliči, ale oveľa pravdepodobnejšie budú sympatizovať s Bushovým naliehaním, že treba voliť úradníkov, ktorí berú Boha vážne. Spojené štáty sa často vykresľujú ako národ, mimoriadne požehnaný kresťanským Bohom. Radi hovoria, že sú „kresťanskou krajinou“, a neuvedomujú si, že tento slovný zvrät uráža ich židovských a moslimských spoluobčanov. Fakt, že Amerika zostala jedinou supervelmocou, nepokladajú s obľubou len za historickú náhodu, ale za dôkaz Božej náklonnosti.

Vďaka tomuto rozdielnemu postojom k náboženskej viere by sa azda niekto mohol domnievať, že protiklad medzi politickou pravcou a politickou ľavicou odráža rozdiel medzi tými, ktorí sa domnievajú, že demokracia je postavená na náboženských základoch, a tými, podľa ktorých je demokracia postavená na filozofických základoch. Ako som však už naznačil, bolo by to zavádzajúce. Až na zopár profesorov teológie a filozofie, ani pravcoví, ani ľavicoví americkí intelektuáli si nemyslia, že demokracia v zmysle konštitucionalizmu je postavená na základe jedného či druhého druhu.

Keby sme obe strany požiadali, aby zdôvodnili, prečo uprednostňujú konštitučnú vládu, oveľa pravdepodobnejšie by sa odvolali skôr na historickú skúsenosť než na náboženské či filozofické princípy. Obe strany by pravdepodobne obhajovali často citovanú poznámku Winstona Churchilla: „Demokracia je najhoršia forma vlády, akú si môžeme predstaviť, až na všetky ostatné, ktoré sme doteraz vyskúšali“. Obe strany by súhlasili s tým, že slobodná tlač, slobodné súdnictvo a slobodné voľby sú najlepšou zárukou proti zneužitiu vládnej moci, ktoré bolo charakteristické pre eu-

rópske monarchie a pre fašistické a komunistické režimy.

Polemiky medzi ľavičiarimi a pravičiarimi o potrebe egalitárskeho sociálneho zákonodarstva sa takisto netýkajú ani antagonistických náboženských presvedčení, ani protichodných filozofických princíпов. Spor medzi tými, ktorí považujú oddanosť demokracii za oddanosť egalitárskej spoločnosti, a tými, ktorí nerešpektujú sociálny štát (*welfare state*) a vládne regulácie, ktoré majú zabezpečiť rovnosť šancí, sa nevedie ani na filozofických, ani na náboženských základoch. Dokonca ani najfanatickejší fundamentalisti sa nepokúšajú dokázať, že kresťanské Sväté písmo poskytuje dôvody, prečo by americká vláda nemala bohatstvo redistribuovať tak, aby peniaze daňových poplatníkov využila na to, aby chudobné deti poslala na univerzitu. Ich ľavičiariski oponenti netvrdia, že potreba použiť peniaze daňových poplatníkov na tento účel je niečo, čo predpisuje Kantov „tribunál čistého rozumu“.

Argumenty na oboch stranách sú bežne oveľa pragmatickejšie. Pravica tvrdí, že uvalenie vysokých daní, aby z toho profitovali chudobní, povedie k „veľkej vláde“, vládnutiu byrokracie a pomalej ekonomike. Ľavica uznáva, že hrozí nebezpečenstvo prebyrokratizovanej a príliš centralizovanej vlády. Tvrdí však, že týmito nebezpečenstvami preváži potreba napraviť nespravodlivosti, ktoré sú zabudované do kapitalistickej ekonomiky – systému, ktorý dokáže za noc vyhodit tisíce ľudí z práce, a tým im tým im znemožní nasýtiť a ešte ešte viac im znemožní vzdeláť ich deti. Pravica argumentuje, že ľavica by príliš rada vtlačila vlastný vkus celej spoločnosti. Ľavica odpovedá, že to, čo pravica nazýva „vec vkusu“, je v skutočnosti

vecou spravodlivosti.

Takéto argumenty nepokračujú odvolávaním sa na univerzálne platné morálne záväzky, ale odvolávaním sa na historickú skúsenosť – skúsenosť prílišnej regulácie a príliš vysokých daní na jednej strane a skúsenosť chudoby a poníženia na strane druhej. Pravičiarci obviňujú ľavičiarov, že sú sentimentálnymi bláznami – prepiato útlacitnými liberáli – ktorí nechápu, že vládu treba udržiavať malú, aby mohla prosperovať individuálna sloboda. Ľavičiarci obviňujú pravičiarov z bezcitnosti – z toho, že nedokážu alebo nie sú ochotní predstaviť si samých seba v situácii rodiča, ktorý nezarobí dostatok peňazí, aby obliekol svoju dcéru tak dobre, ako sa obliekajú jej spolužiačky. Takéto polemické výmeny názorov sa uskutočňujú na pragmatickej úrovni a nemusia sa riadiť ani teologickou, ani filozofickou rafinovanosťou. Takáto rafinovanosť by však nijako neposilnila ani jednu z týchto strán.

* * *

Doteraz som hovoril o tom, akú podobu nadobúdajú súčasné americké politické polemiky, a zdôraznil som irelevantnosť filozofie pri takýchto diskusiách. Argumentoval som, že ani zhoda medzi ľavicou a pravitou v otázke, že je múdre zachovávať konstitučnú vládu, ani nezghoda medzi nimi v tom, aké zákony prijať, nesúvisí s náboženským presvedčením ani filozofickým stanoviskom. Môžete byť veľmi inteligentným a užitočným účastníkom politickej diskusie v súčasných demokratických spoločnostiach, akou je napríklad spoločnosť v Spojených štátoch, a napriek tomu vás nezaujímajú ani náboženstvo, ani filozofia.

Navzdory tejto skutočnosti príležitostne narazíme na diskusie medzi filozofmi o tom, či demokracia má „filozofické základy“, a o tom, čo sa pod tým rozumie. Nepovažujem tieto diskusie za príliš užitočné. Na to, aby sme pochopili, prečo sa takéto diskusie naďalej vedú, nám pomôže, ak si pripomenieme myšlienku, ktorú som uviedol na začiatku: Keď prepukli demokratické revolúcie v 18. storočí, spor medzi náboženstvom a filozofiou bol na rozdiel od súčasnosti dôležitý. Tieto revolúcie sa totiž nedokázali odvolávať na minulosť. Nemohli poukázať na úspechy, ktoré dosiahli demokratické a sekulárne režimy. Iba zopár takýchto režimov vôbec existovalo a tým, ktoré existovali, sa nedarilo vždy dobre. Jediným útočiskom teda bolo zdôvodnenie pomocou princípu, filozofického princípu. Rozum – tvrdili – odhalil existenciu univerzálnych ľudských práv, a preto bola potrebná revolúcia, aby sa spoločnosť postavila na racionálnom základe.

„Rozum“ v 18. storočí sa považoval za to, čím museli antiklerikalisti kompenzovať absenciu toho, čo duchovenstvo nazývalo „viera“. Revolucionári boli v tých časoch totiž nevyhnutne antiklerikálni. Jedným z dôvodov ich nespokojnosti bola podpora, ktorú duchovenstvo poskytovalo feudálnym a monarchistickým inštitúciám. Je známe, že napríklad Diderot sa tešil, že uvidí, ako sa posledný kráľ udusí vnútornosťami posledného kňaza. V tej dobe dielo sekulárnych filozofov, napríklad Spinozovo a Kantovo, zohralo veľmi dôležitú úlohu pri vytváraní intelektuálnej atmosféry napomáhajúcej revolučnej politickej činnosti. Kant tvrdil, že dokonca aj Kristove slová treba hodnotiť odvolávaním sa na nariadenia univerzálne zdieľa-

ného ľudského rozumu. Pre osvietených mysliteľov, napríklad Jeffersona, bolo dôležité tvrdiť, že rozum je dostatočným základom pre morálne a politické uvažovanie a že zjavenie je zbytočné.

Jefferson – autor Nariadenia o náboženskej slobode v štáte Virgínia aj americkej Deklarácie o nezávislosti – bol typickým ľavicovým intelektuálom svojej doby. Čítal veľa filozofických diel a filozofiu bral naozaj veľmi vážne. V Deklarácii napísal „Považujeme za samozrejme pravdy: že všetci ľudia sú stvorení ako seberovní, že stvoriteľ ich obdaril určitými neodcudziteľnými právami, ako je život, sloboda a hľadanie šťastia“. Ako dobrý osvietený racionalista súhlasil s Kantom v tom, že zdrojom takýchto právd je rozum a že rozum poskytuje dostatočné morálne a politické vedenie.

Mnohí súčasní západní intelektuáli (aj najvplyvnejší a najvýznamnejší žijúci filozof Jürgen Habermas) sa domnievajú, že osvietený racionalizmus mal v niečom dôležitom pravdu. Habermas verí, že filozofické uvažovanie naozaj dokáže poskytnúť morálne a politické vedenie, pretože dokáže odhaliť princípy, ktoré majú „univerzálnu platnosť“. Podľa fundacionalistických filozofov, medzi ktorých patrí Habermas, filozofia má v kultúre takú istú úlohu, akú jej pripísali Kant a Jefferson. Jednoducho povedané, myslenie odhalí to, čo Habermas nazýva „predpoklady racionálnej komunikácie“, a tým poskytne kritériá, ktorými sa môže riadiť morálna a politická voľba.

Mnohí ľavicoví intelektuáli v Amerike a na Západe všeobecne by súhlasili s tým, že demokracia má takýto základ. Takisto sa domnievali, že isté ústredné morálne a politické pravdy sú – ak už nie samo-

zrejme v pravom zmysle slova – tak aspoň transkultúrne a ahistorické; sú produktom ľudského rozumu ako takého, nepravania iba z istej postupnosti historických udalostí. Hnevajú a znepokojujú ich diela antifundacionalistických filozofov, ako som ja, ktorí tvrdia, že neexistuje nič také ako „ľudský rozum“.

My antifundacionalisti však pokladáme osvietený racionalizmus za nešťastný pokus poraziť náboženstvo jeho vlastnými prostriedkami – tým, že predstierame, že mimo ľudskej histórie a nad ňou jestvuje niečo, čo ju môže posudzovať. Argumentujeme, že hoci sú niektoré kultúry lepšie ako iné, neexistujú žiadne transkultúrne kritériá toho, čo znamená byť „lepší“, na ktoré sa môžeme odvolať, keď tvrdíme, že moderné demokratické spoločnosti sú lepšie ako feudálne spoločnosti alebo že egalitárske spoločnosti sú lepšie ako rasistické alebo sexistické spoločnosti. Sme si istí, že vláda úradníkov, ktorí sú zvolení gramotnými a vzdelanými voličmi, je lepšia ako vláda kňazov a kráľov, nepokúsili by sme sa však dokázať pravdivosť tohto tvrdenia obhajcovi teokracie alebo monarchie. Máme podozrenie, že ak štúdium histórie nedokáže takéhoto človeka presvedčiť o nepravdivosti jeho názorov, tak to nedokáže nič iné.

Antifundacionalistickí profesori filozofie, ako som ja, sa nedomnievajú, že filozofia je taká dôležitá, za akú ju považovali Platón a Kant. Je to tak preto, lebo si nemyslíme, že morálny svet má štruktúru, ktorú možno odhaliť filozofickým uvažovaním. Sme historicistami, lebo súhlasíme s Hegelovou tézou, že „filozofia je jej doba zachytená v mysli“. Hegel mal podľa mňa na mysli to, že ľudské spoločenské zvyky vo všeobecnosti a politické inšti-

túcie zvlášť sú produktom konkrétnych historických situácií a že ich treba posudzovať na základe potrieb, ktoré sa týmito situáciami vytvorili. Nijako sa nedá vystúpiť z ľudskej histórie a pozrieť sa na veci z pohľadu večnosti.

Podľa tohto názoru je filozofia doplnkom historiografie. Dejiny filozofie treba študovať v kontexte spoločenských situácií, ktoré vytvorili filozofické doktríny a systémy, rovnako, ako študujeme dejiny umenia a literatúry. Filozofia nie je a nikdy nebude vedou – v zmysle postupnej akumulácie trvalých právd.

Západní filozofi pred Hegelom boli väčšinou univerzalisti fundacionalisti. Ako to formuloval Isaiah Berlin, na sklonku 18. storočia chápali západní myslitelia ľudský život ako pokus riešiť skladačku. Berlin opísal ich nádej v univerzálne filozofické základy kultúry nasledujúco:

Musí existovať spôsob, ako poskladať jednotlivé časti skladačky. Vševedúca bytosť, či už ide o Boha alebo vševedúcu pozemskú bytosť – vyberte si, ktorý spôsob vyjadrovania sa vám viac páči – v zásade dokáže poskladať jednotlivé časti do jedného koherentného obrazu. Každý, kto to dokáže, bude vedieť, aký je svet: ako sa veci majú, ako sa mali, ako sa budú mať, akými zákonmi sa riadia, čo je človek, aký je vzťah človeka k veciam, a teda, čo človek potrebuje, po čom túži a ako to má dosiahnuť (*Roots of Romanticism* – Korene romantizmu, s. 23).

Myšlienka, že rozumový svet vrátane morálneho sveta pripomína skladačku a filozofi sú ľudia, ktorí majú poskladať všetky jej kusy, predpokladá, že na dejinách v skutočnosti nezáleží: pod slnkom nebolo nikdy nič nové. Tento predpoklad oslabili tri udalosti. Prvou bola vlna

demokratických revolúcií na sklonku 18. storočia, najmä revolúcie v Amerike a vo Francúzsku. Druhou udalosťou bolo romantické hnutie v literatúre a umení – hnutie, podľa ktorého je skôr básnik a nie filozof postavou, ktorá má predovšetkým čím prispieť k spoločenskému pokroku. Treťou udalosťou, ktorá sa odohrala len o niečo neskôr, bolo všeobecné prijatie Darwinovho evolučného vysvetlenia pôvodu ľudského druhu.

Jedným z dôsledkov týchto troch udalostí bol vznik antifundacionalistickej filozofie – vynorili sa filozofi, ktorí odmietli skladačkový pohľad na veci. Západná filozofická tradícia – tvrdia títo filozofi – sa mýlila v tom, že trvalé a stabilné treba uprednostniť pred novým a náhodným. Konkrétne Platón sa zmýlil, keď za model poznania považoval matematiku.

Podľa tohto názoru nič také ako ľudská prirodzenosť neexistuje, pretože ľudské bytosti sa v procese vývoja formujú samy. Tvoria sa samy, ako básnik tvorí básne. Neexistuje nič také ako prirodzenosť štátu alebo prirodzenosť spoločnosti, ktorú by sme mali pochopiť – jestvuje len dejinná postupnosť relatívne úspešných a relatívne neúspešných pokusov dosiahnuť nejakú kombináciu poriadku a spravodlivosti.

Na to, aby som ďalej ilustroval rozdiel medzi fundacionalistami a nefundacionalistami, mi dovoľte vrátiť sa k Jeffersonovmu tvrdeniu, že právo na život, slobodu a hľadanie šťastia je samozrejmé. Fundacionalisti tvrdia, že existencia tohto práva je univerzálnou pravdou, ktorá nemá konkrétne nič spoločné s Európou, Áziou či Afrikou, modernou, či starovekou históriou. Existencia takýchto práv, vravia, je ako existencia iracionálnych čísel, napríklad odmocnina z dvoch – je to niečo, čo kaž-

dý, kto o danej téme usilovne premýšľa, môže pochopiť. Takíto filozofi sa zhodnú s Kantovým tvrdením, že „spoločné morálne vedomie“ nie je historickým produktom, ale súčasťou konštrukcie ľudskej racionality. Kantov kategorický imperatív, ktorý predpisuje, že iné ľudske bytosti nesieme využívať iba ako prostriedky – nesieme s nimi zaobchádzať iba ako s vecami – preložil do konkrétnej politickej terminológie Jefferson a autori helsinskej Deklarácie ľudských práv. Takéto preklady iba preformulujú morálne presvedčenia, ktoré by sa mali považovať za samozrejme pravdivé rovnako za čias Platóna a Aristotela ako dnes. Úlohou filozofie je pripomínať nám, o čom sme akosi hlboko v našich srdciach vždy predpokladali, že je to pravdivé. Platón mal v tomto zmysle pravdu, keď tvrdil, že morálne poznanie je vecou rozpomínania – je apriórnu záležitosťou, nie výsledkom empirického experimentovania.

Naproti tomu antifundacionalisti ako ja súhlasia s Hegelom, že Kantov kategorický imperatív je prázdnu abstrakciou, kým sa nenaplní takými konkrétnymi podrobnosťami, ktoré môže poskytnúť len historická skúsenosť. To isté hovoríme o Jeffersonovom tvrdení o samozrejmosti ľudských práv. Podľa nášho názoru morálne princípy nie sú ničím viac než spôsobmi, ako obsiahnuť určité množstvo skúseností. Nazývať ich „a priori“ alebo „samozrejmé“ znamená trvať na používaní Platónovej úplne chybnéj analógie medzi morálnou a matematickou istotou. Žiadne tvrdenia nemôžu mať aj revolučné politické dôsledky, a zároveň byť samozrejme pravdivé.

Podľa nás antifundacionalistov je konštatovanie, že tvrdenie je samozrejmé, iba

prázdny rétorickým cvičením. Existencia práv, ktoré revolúcie v 18. storočí požadovali pre všetky ľudske bytosti, nebola zjavná pre väčšinu európskych mysliteľov v predchádzajúcich tisícročiach. Skutočnosť, že ich existencia sa zdá samozrejme Európanom a Američanom počas zvláštnych dvesto rokov odvtedy, čo sa prvýkrát presadzovali, treba vysvetliť skôr pomocou kultúrnej indoktrinácie, a nie pomocou akejsi prirodzenosti, ktorá je spoločná pre ľudskú myseľ a morálnu pravdu.

V prospech našej doktríny poukazujeme my antifundacionalisti na nepríjemné historické fakty, napríklad: Slová Deklarácie sa mali vzťahovať – podľa údajne demokratickej vlády Spojených štátov – iba na ľudí európskeho pôvodu. Americkí otcovia-zakladatelia ich vztiahli len na imigrantov, ktorí prekročili Atlantik, aby unikli monarchistickým vládam v Európe. Myšlienka, aby takéto práva mali domorodí Američania – indiánske kmene, ktorí boli pôvodnými obyvateľmi – sa iba zriedka brala vážne. Vzdorovitých Indiánov zmasakrovali.

Analogicky, až sto rokov po prijatí Deklarácie o zvrchovanosti začali brať občania Spojených štátov vážne práva žien – začali si klásť otázku, či sa majú americkým ženám priznať také isté možnosti pri hľadaní šťastia, aké mali americkí muži. Trvalo takmer sto rokov a vyžiadalo si to nesmierne krutú občiansku vojnu, kým čierni Američania získali právo, aby ich nepovažovali za otrokov. A ďalších sto rokov, kým čiernych Američanov začali považovať za plnohodnotných občanov a priznali im tie isté možnosti, aké mali bieli.

Tieto fakty z histórie mojej krajiny sa niekedy uvádzajú na ilustráciu toho, že

Amerika je úplne pokryteckým národom a že nikdy nebrala vážne vlastné vyhlásenia o ľudských právach. Domnievam sa však, že toto odsúdenie Spojených štátov amerických je nespravodlivé a pomýlené. Jeden dôvod, prečo sa za dve storočia stali oveľa lepšou, spravodlivejšou, slušnejšou s veľkorysejšou krajinou, spočíva v tom, že demokratické slobody – najmä sloboda tlače a sloboda prejavu – umožnili, aby si bieli muži s európskym pôvodom pod tlakom verejnej mienky uvedomili, čo urobili a čo robia Indiánom, ženám a čiernym.

Úloha verejnej mienky pri postupnom rozširovaní rozsahu ľudských práv v západných demokraciách je podľa mňa najlepším dôvodom v prospech uprednostňovania demokracie pred inými systémami vlády, ktoré by sme azda mohli nájsť. Dejiny USA ilustrujú spôsob, ako by sa spoločnosť, ktorá sa z veľkej časti starala o šťastie bohatých bielych mužov, mohla postupne a mierovo zmeniť na spoločnosť, v ktorej by sa chudobné čierne ženy stali senátorkami, ministerkami a sudkyňami vyšších súdov. Jeffersona a Kanta by zmiatli zmeny, ktoré sa odohrali v západných demokraciách za posledných dvesto rokov. Neuvažovali totiž o tom, že s čiernymi a bielymi by sa malo zaobchádzať rovnako, alebo o volebnom práve žien. Neusudzujem to z filozofických princípov, ktoré vyslovili. Ich údiv ilustruje antifundacionalistickú myšlienku, že morálne pochopenie nie je, na rozdiel od matematiky, výsledkom racionálnej úvahy. Je to skôr vec predstavy lepšej budúcnosti a pozorovania výsledkov pokusov, aby sa táto budúcnosť stala realitou. Morálne poznanie je podobne ako vedecké poznanie väčšinou výsledkom experimentovania

a pozorovania, ako experimenty fungujú. Volebné právo žien sa napríklad osvedčilo. Centralizovaná kontrola nad ekonomikou krajiny sa na druhej strane neosvedčila.

Dejiny morálneho pokroku od osvietenstva ilustrujú skutočnosť, že v demokracii zohráva dôležitú rolu sloboda prejavu a tlače, ale aj schopnosť rozhnevaných občanov nahradiť zlých zvolených úradníkov lepšími zvolenými úradníkmi. Krajina môže mať demokratické voľby, no nemusí morálne napredovať, ak tí, s ktorými sa zle zaobchádza, nemajú nijakú možnosť svoje utrpenie zverejniť. Z teoretického hľadiska môže krajina zostať konštitučnou demokraciou, aj keď jej vláda nikdy neustanovila žiadne opatrenia na zvyšovanie rovnosti príležitostí. Z praktického hľadiska, sloboda diskutovať o politických témach a predkladať politické kandidátky zabezpečí, že demokracia v zmysle egalitarizmu bude prirodzeným dôsledkom demokracie ako konštitučnej vlády.

Poučenie z mojej antifundacionalistickej kázne, ktorú som vám zvestoval, spočíva v tom, že pre krajiny, čo neprešli sekularizáciou, ktorá bola najdôležitejším výsledkom európskeho osvietenstva, alebo až teraz sa u nich vytvára konštitučná vláda, nie sú dejiny západnej filozofie nejako mimoriadne užitočnou oblasťou štúdia. Oveľa užitočnejšie sú dejiny úspechov a zlyhaní rozličných sociálnych experimentov v rôznych krajinách. Ak máme my antifundacionalisti pravdu, mal by sa pokus postaviť spoločnosť na filozofickom základe nahradiť pokusom poučiť sa z historických dokumentov.

Z anglického originálu preložil Marián Zouhar